

Πολιτικά κινήματα αμφισβήτησης: ο αριστερός και ο δεξιός ριζοσπαστισμός, οι νέοι εθνικισμοί.
Εισήγηση **Αντώνη Λιάκου**

Πριν από κάθε συζήτηση για τα νέα κινήματα αμφισβήτησης, οφείλουμε να αναλύσουμε το πλαίσιο της εμφάνισής τους. Όχι να εξετάσουμε το περιβάλλον της εμφάνισής τους, αλλά αυτά τα ίδια ως μέρος του μεταβαλλόμενου πολιτικού πλαισίου.

Είναι αναγκαίο να συνειδητοποιήσουμε ότι έχουμε εισέλθει σε μια νέα ιστορική εποχή. Η περιοδολόγηση βέβαια διαφέρει ανάλογα με τα στοιχεία κάθε εποχής που θέλουμε να αναδείξουμε. Υστερα δεν πρέπει να ξεχνούμε πως ανάλογα με την οπτική γωνία που υιοθετούμε, μπορούμε να βλέπουμε συνέχειες και τομές.

Η τομή που σημαδεύει το 1989-1991, με την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, μπορεί να θεωρηθεί ως τέλος μιας εποχής όχι μόνο εξ αιτίας της κατάρρευσης ενός κρατικού συστήματος. Η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού είχε το παρὶς της στην αμφισβήτηση και στην αποδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας στη Δύση, έστω και αν η τελευταία εμφανίστηκε με ηπιότερο ρυθμό. Και οι δύο τομές συνδέονται με την αλλαγή παραδειγματικού προτύπου και συστήματος αναφορών στην πολιτική.

Το προηγούμενο παραδειγματικό πρότυπο προετοιμάστηκε από τη δεκαετία του 1880, με τις μεταρρυθμίσεις του Bismarck στη Γερμανία, την άνοδο του κοινωνικού φιλελευθερισμού στη Βρετανία, και με τη δημιουργία των μεγάλων ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών κομμάτων. Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, η κοινωνική πολιτική και η κοινωνική επανάσταση βάδισαν παράλληλα, σε αρνητική αλλά στενή αλληλεξάρτηση και ως εναλλακτικές απαντήσεις στις ίδιες περίπου ανάγκες και προβλήματα. Η κοινωνική αποστολή του συνεχώς διευρυνόμενου κράτους, ως αρχή νομιμοποίησής του, αναδείχτηκε στο μεσοπόλεμο σε κοινό ιδεολόγημα όλων των δυνάμεων του πολιτικού φάσματος, ανεξαρτήτως πραγματικής εφαρμογής της. Εγινε δηλαδή συστατικό ρητορικό στοιχείο της ίδιας της διεξαγωγής πολιτικής κατά την εποχή εκείνη. Από αυτή την άποψη ο μεσοπόλεμος συνεχίζει την προηγούμενη περίοδο και οι κατευθύνσεις της πολιτικής του συνεχίζονται και ολοκληρώνονται στο μεταπολεμικό κράτος πρόνοιας, έως ότου εξαντλούνται στις δεκαετίες του 1970 - 1980. Τώρα το σύστημα αναφορών και το νέο παραδειγματικό πρότυπο διεξαγωγής πολιτικής αλλάζει.

Κλείνει επομένως μια ιστορική περίοδος η οποία διήρκεσε σχεδόν έναν αιώνα. Τη φυσιογνωμία της περιόδου χαρακτηρίζει: η επικράτηση στην πολιτική πρακτική και θεωρία μιας γλώσσας που περιέγραφε την κοινωνία με όρους κοινωνικών τάξεων' η άνοδος των κολλεκτιβιστικών αξιών είτε με την επαναστατική τους είτε με την ήπια μεταρρυθμιστική τους είτε ακόμη και με την ακραία αντιδραστική τους μορφή' τέλος η συγκρότηση και η, κατά περιπτώσεις, επικράτηση των κινήματων που εμπνέονταν από τις αξίες αυτές. Αν και σε κάθε χώρα τα χρονικά όρια, η πυκνότητα των αναφορών και προπαντός τα αποτελέσματα διαφέρουν, ωστόσο μέσα από διαφορετικές τροχιές αναδεικνύεται ο αιώνας των συλλογικοτήτων. Ο αιώνας του κολλεκτιβισμού.

Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιόδους σ' αυτόν τον αιώνα του κολλεκτιβισμού. Η πρώτη αφορά τα χρόνια 1880 ως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η δεύτερη τα χρόνια του μεσοπολέμου, και η τρίτη τη μεταπολεμική εποχή. Θα μπορούσαμε βέβαια και στο εσωτερικό αυτών των περιόδων να διακρίνουμε τομές, αλλά ας μείνουμε σ' αυτές τις τρεις περιόδους. Από την άποψη των πολιτικών τάσεων, η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται από την παρακμή και την υποχώρηση του κλασσικού φιλελευθερισμού και την κυριαρχία των κολλεκτιβιστικών αξιών όχι μόνο στα νεαρά και ανερχόμενα σοσιαλιστικά κόμματα, τα οποία κληρονομούν ένα μέρος της περιουσίας του παλιού φιλελευθερισμού, αλλά και στα συντηρητικά, τα οποία κληρονομούν ένα άλλο μέρος. Κατά τη δεύτερη περίοδο, του μεσοπολέμου, στα αριστερά της σοσιαλδημοκρατίας εμφανίζεται ο κομμουνισμός και στα δεξιά των συντηρητικών κομμάτων ο φασισμός, κινήματα δηλαδή που αμφισβητούν και τελικά, σε μερικές περιπτώσεις καταργούν το αντιπροσωπευτικό σύστημα. Κατά την μεταπολεμική περίοδο, σ' ότι αφορά το κομμουνιστικό σύστημα επιβιώνει και επεκτείνεται από την καρδιά της Ευρώπης ως την χερσόνησο της Ινδοκίνας και αποτελεί πρότυπο της οργάνωσης της εξουσίας σε σειρά χωρών του τρίτου κόσμου. Παράλληλα όμως δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι αρχίζουν αλληπάλληλες απόπειρες μεταρρύθμισης του συστήματος ώστε να εισαχθούν στοιχεία αγοράς. Πρόκειται για τάσεις που θα τροφοδοτήσουν τις θεωρίες της σύγκλισης των κοινωνικών συστημάτων με βάση τις ανάγκες του βιομηχανικού συστήματος και πέρα από ιδεολογίες. Σ' ότι αφορά τη δυτική Ευρώπη, οι ακραίες τάσεις εξαφανίζονται, απορροφούνται ή ακολουθούν την τροχιά των δύο μεγάλων κομματικών σχηματισμών, της σοσιαλδημοκρατίας και του κοινωνικού συντηρητισμού. Και οι δύο σχηματισμοί δεν αποκλίνουν σημαντικά: χαρακτηρίζονται λίγο πολύ από έναν συνδυασμό κεύνσιασμού και επέκτασης του κοινωνικού κράτους. Η πολιτική αυτή συνοδεύει, και συνδυάζεται απο πολιτική κορπορατισμού. Πρόκειται για μια περίοδο επομένως κατά την οποία το κοινωνικό κράτος συνδυάζεται με την αγορά και ο κοινοβουλευτισμός με τον κορπορατισμό.

Το ερώτημα που θέλω να θέσω τώρα είναι αν το τέλος αυτής της εποχής και η αλλαγή του παραδειγματικού πλαισίου, δεν θα προκαλέσει αλλαγές στο πολιτικό σύστημα. Αν δηλαδή οι μεταβολές των κοινωνικών ισορροπιών θα το αφήσουν ανεπηρρέαστο.¹

Η σύγχρονη δημοκρατία βασίζεται στην επέκταση της ιδιότητας του πολίτη σε ολόκληρο τον πληθυσμό. Η ιδιότητα του πολίτη απαιτεί το συνδυασμό τριών δικαιωμάτων: των αστικών, των πολιτικών και των κοινωνικών. Ιδιαίτερα τα πολιτικά και τα ~~αστικά~~ κοινωνικά δικαιώματα είναι συνδεδεμένα. Η καθολική ψηφοφορία συνεπάγεται και μια κοινωνική πολιτική η οποία μπορεί να δημιουργεί τη βάση συναίνεσης. Στις χώρες με πλειοψηφία πληθυσμού στην ύπαιθρο η πολιτική αυτή πήρε τη μορφή της αγροτικής μεταρρύθμισης, ενώ στις

1. /Θα γνωρίζετε βέβαια ότι σύμφωνα με μια άποψη, αυτή του "τέλους της ιστορίας", η νέα εποχή σημαίνει την κατάφαση στις αρχές του κλασσικού φιλελευθερισμού και της αγοράς, και επομένως της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και την καθολίκευσή της./

χώρες με πλειοψηφία αστικού πληθυσμού την μορφή του κρατους προνοίας. Έχει επισημανθεί, και θυμίζω εδώ την κριτική του Gellner, ότι το νέο παραδειγματικό πρότυπο της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, προκαλώντας ανεργία και επεκτείνοντας τη νέα φτώχεια οδηγεί σε μια διάρρηξη της ιδιότητας του πολίτη. Η διάρρηξη αυτή δεν είναι μόνο θωρητική. Όσοι ανήκουν στη νέα φτώχεια στερούνται των θεσμών αντιπροσώπευσης (συνδικαλισμός). Ας δούμε την ιστορική ανάπτυξη της έννοιας του πολίτη: Στην παρελθούσα εκατονταετία παρακολουθήσαμε πώς τα νέα στρώματα, το κλασσικό προλεταριάτο, κατέκτησαν μια θέση μέσα στην κοινωνική πυραμίδα μέσα από την επέκταση του δικαιώματος της ψήφου, την συμμετοχή τους στο συνδικαλισμό και στους θεσμούς, πώς έφτασαν ως το κράτος προνοίας. Αντίθετα, στη σημερινή εποχή, οι ενσωματωτικές δυνατότητες του συστήματος περιορίζονται. Πρώτο έχει αλλάξει η δομή της βιομηχανίας. Η βιομηχανία που χρειάζεται ανειδίκευτη εργατική δύναμη απωθείται στη νέα βιομηχανική ή ημιβιομηχανική περιφέρεια. Ως συνέπεια τούτου, οι άνεργοι των αποβιομηχανοποιημένων ζωνών δύσκολα εντάσσονται εκ νέου στην παραγωγή, και όταν το κατορθώνουν εντάσσονται σε δραστηριότητες οι οποίες βρίσκονται εκτός της θεσμοθετημένης εργασίας και σε χώρους χωρίς δυνατότητες αντιπροσώπευσης. Ο βιομηχανικός συνδικαλισμός δηλ. έχει πάψει να λειτουργεί ως αγωγός ενσωμάτωσης στο πολιτικό σύστημα. Από την άλλη μεριά μέσα στις ευρωπαϊκές κοινωνίες το σημαντικότερο κοινωνικό ζήτημα που αναδεικνύεται είναι η ενσωμάτωση ή η απώθηση των μεταναστών. Πρόκειται για ένα πολυπληθές στρώμα το οποίο, ενώ όπως το προλεταριάτο του περασμένου αιώνα βρίσκεται εκτός του πολιτικού συστήματος, είναι σε δυσμενέστερη θέση από εκείνο. Πρώτα - πρώτα η πολιτισμική και εθνική τους ετερότητα είναι μεγαλύτερη, και δυσκολεύει την ενσωμάτωσή τους σε οποιασδήποτε μορφής θεσμούς αντιπροσώπευσης. Υστερα, συγκεντρώνονται σε μορφές εργασίας εκτός θεσμικού πλαισίου. Η παρουσία τους εκεί απειλεί τα πλέον αδύνατα στρώματα των ντόπιων πληθυσμών τα οποία αντιλαμβάνονται τους ξένους ως απειλή για την απασχόλησή τους -σε μια εποχή γενικευμένης ανεργίας ιδιαίτερα των νέων- καθώς και για τα κοινωνικά τους δικαιώματα. Γύρω από τα κατώτερα επαγγέλματα και τα κοινωνικά επιδόματα διεξάγεται ένας πόλεμος ανάμεσα στους φτωχούς. Τα αισθήματα ανασφάλειας των ντόπιων πληθυσμών εύκολα υπεραναπληρώνονται από ρατσιστικές νοοτροπίες, που με τη σειρά τους τρέφονται εξ αντιδράσεως από την αναδίπλωση των έγχρωμων μεταναστών στα σκληρά και αδιάλλακτα στοιχεία της ταυτότητάς τους. Τα ρατσιστικά κινήματα είναι απότοκα αυτών των συγκρούσεων.

Ας επιμείνουμε στο σημείο αυτό.

Ο σύγχρονος ρατσισμός εμφανίζεται λιγότερο ως φυλετισμός, ως διεκδίκηση ανωτερότητας φυλετικής, βιολογικής. Σε κάθε χώρα βέβαια προσαρμόζεται στις ιδιαίτερες παραδόσεις, και φέρει τα σημεία της προϋπάρχουσας ιστορίας. Αλλά εμφανίζεται κυρίως ως πολιτισμικός αποκλεισμός. Οι τσιγγάνοι, οι τούρκοι, οι πακιστανοί ή οι κεϋλανεζοί που γίνονται στόχος ρατσιστικών επιθέσεων αποτελούν τον πολιτισμικά διαφορετικό. Στη βάση του νεορατσισμού υπάρχει η αρχή του πολιτισμικού διαχωρισμού. Εδώ υπάρχει το εξής παράδοξο: ο κόσμος μας τείνει προς μια ευρεία πολιτισμική

ομοιογένεια σε σύγκριση με προηγούμενες εποχές. Αλλά στον καμβά αυτής της πολιτισμικής ομοιογένειας εμφανίζονται ισχυρότερα τα στοιχεία των διαφορών κουλτούρας. Ποιάς κουλτούρας όμως; αυτής που υπόσχεται την άμυνα της εθνικής ομάδας. Την κατεύθυνση αυτή θα την δούμε τόσο στους διώκτες όσο και στους διωκόμενους. Τόσο στους επιτιθέμενους, για τους οποίους η συσπείρωση στην εθνική ομάδα και ο αποκλεισμός των ξένων υπόσχεται λιγότερη ανασφάλεια αναφορικά με το μέλλον, όσο και στα θύματα, για τα οποία η συσπείρωση γύρω από τη θρησκεία, την εθνότητα, την οικογένεια και την κοινότητα προσφέρει το αντιστάθμισμα της οικονομικής υστέρησης και την παραμυθία απέναντι στην αίσθηση της απειλής από έναν κόσμο που αλλάζει. Συχνά τονίζουμε τις συνδέσεις με το ναζιστικό παρελθόν των ρατσιστικών ομάδων, αλλά τείνουμε να ξεχνούμε την επέκταση του ισλαμικού φονταμενταλισμού στις μεταναστευτικές κοινότητες η οποία παίρνει μορφές όπως εκείνες που παρακολουθήσαμε με την υπόθεση του Salman Rusdi στη Βρετανία: πυρπολήσεις βιβλίων και απειλές κατά της ζωής του συγγραφέα. Ο ιστορικός και ο κοινωνικός επιστήμονας δεν αρκείται σε καταδίκες. Χρειάζεται πρωτίστως να καταλαβαίνει και μάλιστα τα φαινόμενα που δεν εκφράζονται με τους δικούς του αξιακούς κώδικες.

Οι ρατσιστές και τα θύματά τους έχουν ανατραφεί στο περιβάλλον του εθνικισμού και σκέφτονται με τους όρους του. Η αλλαγή στις κοινωνικές ισορροπίες δεν αφήνει αδιάφορες τις εθνικές ταυτότητες και τις συμβιώσεις των εθνικών κοινοτήτων, αλλά εντείνει τις διαφορές τους' εισάγει στοιχεία τριβής, έντασης, ανοιχτού πολέμου.

Με τον ίδιο τρόπο στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και στην πρώην Σοβιετική Ένωση, η αλλαγή των κοινωνικών ισορροπιών και οι ευρείες μεταβολές στην κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων προκαλούν εντάσεις, αποχωριστικά κινήματα και εκδιώξεις ανάμεσα σε εθνικές ομάδες οι οποίες προηγουμένως συμβίωναν. (Γεωργία: ξυπνήσαμε ένα πρωί και αισθανθήκαμε ξένοι.)

Ας επιστρέψουμε τώρα στο πεδίο του πολιτικού συστήματος:

Η διάρρηξη της ιδιότητας του πολίτη τείνει να επιφέρει μια διάρρηξη στο πεδίο της πολιτικής. Πολιτικά κινήματα και τάσεις εντός του πολιτικού συστήματος, που βρίσκουν την έκφρασή τους στα πολιτικά κόμματα και στους θεσμούς, και πολιτικά κινήματα εκτός του πολιτικού συστήματος, που δεν βρίσκουν μια θεσμοθετημένη έκφραση σ' αυτό. Ως τώρα περιοριστήκαμε στην ανάλυση του ρατσισμού και του μεταναστευτικού προβλήματος. Η διχοτόμηση όμως της πολιτικής δεν αφορά μόνο τα ζητήματα αυτά.

Αν εξετάσουμε τους δύο πολιτικούς συνεταίρους της προηγούμενης, της μεταπολεμικής εποχής, θα διαπιστώσουμε ότι τόσο η κοινωνική δεξιά, όσο και η μεταρρυθμιστική αριστερά τείνουν να χάσουν τα ερείσματά τους. Η πρόταση αυτή θα μπορούσε να συμπληρωθεί από μια άλλη. Αλλάζουν οι ανάγκες και η ταυτότητα των στρωμάτων και των κοινωνικών δυνάμεων που αντιπροσωπεύουν.

Το κοινωνικό κράτος υπήρξε, κατά την παρελθούσα περίοδο, το κεντρικό ζήτημα γύρω από το οποίο η μεν αριστερά συγκρότησε την ατζέντα των αιτημάτων της, η δε δεξιά την ηγεμονία της. Η λειτουργία όμως του κοινωνικού κράτους υπήρξε αντιφατική. Στο βαθμό που εξυπηρετούσε την εργατική τάξη, την υπονόμει. Η

προσφορά εργασίας περιορίστηκε μέσα από την επέκταση της εκπαίδευσης, της κοινωνικής πρόνοιας, των συνταξιοδοτούμενων στρωμάτων, του δημόσιου τομέα που εξασφάλιζε σε εκτεταμένα εργατικά στρώματα ασφάλεια εργασίας και καλές αμοιβές, της εργατικής νομοθεσίας. Όλα αυτά όμως προκάλεσαν ισχυρή κατάτμηση της εργατικής τάξης. Τα ανώτερα στρώματα ανέπτυξαν ανάγκες οι οποίες δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν εντός του κρατους πρόνοιας. Ταυτόχρονα, στο βαθμό που το κράτος πρόνοιας επεκτεινόταν, στο βαθμό αυτό το κόστος του έπεφτε σε εκείνα τα στρώματα που συμμετείχαν στην παραγωγή είτε με τη μορφή αύξησης των φόρων, είτε με τη μορφή ανόδου του πληθωρισμού. Σε εθνικό επίπεδο η κρίση αυτή εμφανίστηκε ως αύξηση του κόστους εργασίας. Ο διεθνής ανταγωνισμός και το διεθνές νομισματικό σύστημα λειτούργησαν στο σημείο αυτό ως τα εξωτερικά όρια που επέβαλλαν την αναγκαιότητα του περιορισμού, και το λόγο που δικαιολογούσε τον περιορισμό του κρατους πρόνοιας.

Η δεξιά αποδείχτηκε ετοιμότερη στην εγκατάλειψη αυτής της λογικής της επέκτασης των κοινωνικών δικαιωμάτων και της υιοθέτησης ενός νεοφιλελεύθερου μοντέλου. Το νεοφιλελεύθερο μοντέλο, που επιβάλλει ως ιδεολογία τη συρρίκνωση των κοινωνικών λειτουργιών στις οικονομικές τους πλευρές, δεν έπαψε να υπάρχει ως τάση ιδεολογική και πολιτική όλα αυτά τα χρόνια. Ο Χάγιεκ από το 1944 υποστήριζε όσα στη δεκαετία του 1980 έγιναν ορθοδοξία. Αλλά τα δυσαρεστημένα από το κράτος πρόνοιας στρώματα αποδείχτηκε, τώρα ότι μάλλον δεν επαρκούν για να εξασφαλίσουν μια νέα ηγεμονία στις συντηρητικές δυνάμεις. Θα ήταν πρόωρο όμως, εξαιτίας της ανόδου μιας νέας πλειοψηφίας στις ΗΠΑ, καθώς και της κριτικής του βρετανού πρωθυπουργού στις ακραίες πλευρές του θατσερισμού να συμεράνουμε την πρόωρη πτώση του νέου παραδειγματικού μοντέλου πολιτικής και κοινωνικής διαχείρισης. Δείχνουν περισσότερο την ανεπάρκεια του νέου παραδειγματικού μοντέλου στην εμπέδωση ηγεμονίας. Δείχνουν το γεγονός ότι ανοίγεται ένας χώρος στον οποίο οι αρχές της νέας ηγεμονίας δύσκολα μπορούν να επιβληθούν. Οι άνεργοι των βιομηχανικών χωρών δύσκολα γίνονται μικροεπιχειρηματίες και ο χωρίς κορπορατιστικές προσμειξείς κοινοβουλευτισμός δεν μπορεί να απορροφήσει, και επομένως να εξομαλύνει τις κοινωνικές εντάσεις που αναφύονται έξω από τα όριά του.

Στην Αριστερά το πρόβλημα είναι συνθετότερο. Η κρίση της διαχείρισης της οικονομίας, με βάση τις κεϋνσιανές αρχές και τις αρχές του κρατους πρόνοιας, δεν αποτελεί μια κρίση στρατηγικής, όπως στην περίπτωση του Συντηρητισμού, αλλά αντανakλάται στο κοινωνικό υποκείμενο και στο πρόγραμμα της Αριστεράς. Η παράλληλη κατάρρευση της κομμουνιστικής εκδοχής της αριστεράς θέτει θεμελιακά το ζήτημα του επαναπροσανατολισμού της. Η εξάντληση όμως των προγραμμάτων της Αριστεράς συνοδεύεται και συναρτάται με την κρίση της διαμεσολαβητικής και της αντιπροσωπευτικής της ικανότητας. Αφενός η Αριστερά γίνεται δέκτης αιτημάτων αντιφατικών, εντός και εκτός κοινωνικού κράτους, προστασίας, αλληλοαναιρούμενων συμφερόντων και επιδιώξεων, και αφετέρου εκτεταμένα κινήματα, δεν μπορούν να αυτοαναγνωριστούν και να εκπροσωπηθούν από την αριστερά. Πρόκειται για μια γκάμα

κινητοποιήσεων άλλες από τις οποίες είναι συμβατές με το πολιτικό σύστημα όπως το γνωρίζουμε, και άλλες όχι. Άλλες είναι βίαιες άλλες όχι. Από την εξάντληση της Αριστεράς οφείλουμε να περάσουμε στην διερεύνηση του πολιτικού νοήματος όρων που συγκροτούν το πεδίο αναφορών της, όπως είναι η εργατική τάξη και ο λαός. Υπάρχουν ως κοινωνικά υποκείμενα η εργατική τάξη και ο λαός;

Η απάντηση θα μας οδηγούσε σε μια μακρά συζήτηση την οποία δεν θα επιχειρήσω εδώ. Αυτό που θέλω να διερευνήσουμε είναι οι συνέπειες της υπόθεσης ότι η κρίση του προηγούμενου πολιτικού παραδείγματος και η εμφάνιση των νέων κινημάτων οδηγεί στη δημιουργία ενός χώρου, ή χώρων πολιτικής κινητοποίησης εκτός του υπαρκτού πολιτικού συστήματος. Ασύμβατων με αυτό.

Μια απάντηση θα μπορούσε να είναι η συσπείρωση του πολιτικού κόσμου γύρω από μια μέση οδό η οποία υιοθετεί και αφομοιώνει ορισμένα αιτήματα των εξωσυστημικών κινημάτων, προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωση του πολιτικού συστήματος. Δ.χ. η υιοθέτηση από την Bundestag νόμων που περιορίζουν το άσυλο στη Γερμανία μετά τις ταραχές που προκάλεσαν οι νεοναζί, δείχνει μια παρόμοια τάση. Παρόμοια, grosso modo, τάση είχε ακολουθηθεί στον μεσοπόλεμο όταν επίσης το πολιτικό σύστημα αμφισβητούνταν. Δεν εμποδίστηκε όμως η καταστροφή του.

Πιθανόν όμως το μέλλον να μη βρίσκεται στη συντήρηση του πολιτικού συστήματος. Η επιβίωση της δημοκρατίας ίσως χρειάζεται πράγματι τη θυσία του πολιτικού συστήματος το οποίο έτσι κι αλλιώς μας κληροδοτήθηκε από μια εποχή με ένα μοντέλο κοινωνικής διαχείρισης το οποίο εξαντλήθηκε.

Στην περίπτωση αυτή χρειάζεται μια ριζική ανασύνταξη των πολιτικών δυνάμεων και των τρόπων αντιπροσώπευσης πάνω σε ένα νέο παραδειγματικό μοντέλο διαχείρισης της κοινωνίας. Προτάσεις για έναν επαναπροσδιορισμό και ανασχηματισμό των δυνάμεων που εκφράζονται μέσα και έξω από την αριστερά, ίσως θα έπρεπε να αρχίσουν να συζητούνται και στον τόπο μας. Ίσως δηλαδή είναι αναγκαία η διάλυση των μεγάλων σχηματισμών που αναφέρονται στην αριστερά, ο αναπροσδιορισμός των δυνάμεων που τα αποτελούν και ο ανασχηματισμός τους σε μια διαφορετική ανοιχτή οργανωτική δομή.

Σε όσα είπα ως τώρα αντιστοιχούν και πολλά άλλα στα οποία δεν αναφέρθηκα. Προσπάθησα να συγκεντρώσω την ομιλία μου σε μια γραμμή επιχειρηματολογίας η οποία να συνδυάζει τα νέα κινήματα αμφισβήτησης με την αλλαγή του μοντέλου κοινωνικής διαχείρισης. Το ευρύτερο πλαίσιο είναι το εξής: Οι ανακατανομές των κοινωνικών δραστηριοτήτων συνεπάγονται και μεταβολές στις εθνοπολιτισμικές ταυτότητες σε μια πολύ εκτεταμένη κλίμακα. Είναι δυνατό αυτές οι αλλαγές να μην επηρεάζουν το πολιτικό σύστημα; Και στην περίπτωση που θα συμφωνήσουμε ότι πράγματι το πολιτικό σύστημα χρειάζεται να αλλάξει, ποιές πρωτοβουλίες και προς ποιά κατεύθυνση χρειάζεται να πάρουν οι άνθρωποι που ως τώρα προσδιορίζουν την ταυτότητά τους στην αριστερά;